

Сергієнко Н. А.,
*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри публічного та приватного права
Київського університету імені Бориса Грінченка*

НОРМИ ПРАВА, ЯКІ РЕГУЛЮЮТЬ ОРГАНІЗАЦІЮ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ, У СТРУКТУРІ СИСТЕМИ ПРАВА УКРАЇНИ

NORMS OF LAW GOVERNING THE ORGANIZATION AND IMPLEMENTATION OF ENFORCEMENT OF DECISIONS IN UKRAINE, IN THE STRUCTURE OF THE LEGAL SYSTEM OF UKRAINE

У науковій статті здійснено аналіз підходів вчених-юристів до визначення місця норм права, якими регулюється організація та здійснення примусового виконання рішень в Україні, у структурі системи права України. Аналітика проведена щодо наукових підходів як стосовно предмета правового регулювання у сфері організації та здійснення примусового виконання рішень в Україні, так і стосовно методу. У дослідженні констатовано, що правовідносини, що мають місце при організації та здійсненні примусового виконання рішень, дуже різні за суб'єктами таких правовідносин, за їхнім складом, а предмет правового регулювання в межах організації та здійснення примусового виконання рішень характеризується комплексністю. Стаття резюмує, що в організації та здійсненні примусового виконання рішень примус застосовується достатньо широко. Але санкціонований примус не є єдиним чи навіть провідним методом правового регулювання відносин у сфері організації та здійснення примусового виконання рішень. Диспозитивний метод правового регулювання також досить широко представлений в організації та здійсненні примусового виконання рішень. У процесі наукового дослідження, проведеного в межах статті, було встановлено, що правове регулювання правовідносин у сфері організації та здійснення примусового виконання рішень ґрунтується як на імперативних, так і на диспозитивних началах. В якості прикладу можна навести змугу вільного волевиявлення особи, зазначеної як стягувача у виконавчому документі, на пред'явлення виконавчого документа до виконання, змугу боржника запропонувати види майна чи предмети, які необхідно реалізувати в першу чергу. В науковій статті узагальнено, що правові норми, якими регулюється організація та здійснення примусового виконання рішень в Україні, формулюють комплексну галузь вітчизняної системи права. Її комплексність пов'язана з комплексністю предмета та методу правового регулювання в межах наведеної галузі. Цю галузь права автор статті пропонує називати «Виконавче право України».

Ключові слова: *виконавче провадження, правове регулювання, предмет правового регулювання, метод правового регулювання, галузь права.*

In the scientific article the approaches of scientists-lawyers to detecting the place of legal norms, which regulate the organization and functioning compulsory execution of decisions in Ukraine, on the structure of Ukrainian law system. Analytics is made regarding approaches the object of legal regulation in the sphere of organization and functioning compulsory execution of decisions in Ukraine, and the method. In the article is stated, that relations, that take place during organization and functioning compulsory execution of decisions, are very different on their subjects, composition, the scope of regulation inside the organization and functioning compulsory execution of decisions is characterized as complex. The article contains the summary about that fact, that in the sphere of organization and functioning compulsory execution of decisions coercion is used widely. But authorized coercion is not the single or basic method of regulation relations in the sphere of organization and functioning compulsory execution of decisions. Dispositive method of legal regulation is also widely represented in the sphere of organization and functioning compulsory execution of decisions. During the scientific exploration, made inside this scientific article, there has been stated, that legal regulation of relations, connected with organization and functioning compulsory execution of decisions, is grounded on imperative and dispositive cornerstones. As an examples can be demonstrated the right of the person, mentioned as a creditor in an executive document, to file executive document to execution, the right of debtor to offer kinds of properties of objects, he / she wants to be under enforcement primarily. In the scientific article is summarized, that legal norms, which regulate the organization and functioning compulsory execution of decisions in Ukraine form complex branch of domestic law system. Its complexity connected with complexity of object and method of legal regulation within this branch of law. The author of article offers to name this branch of law as "Executive law of Ukraine".

Key words: *executive process, legal regulation, object of legal regulation, method of legal regulation, branch of law.*

Постановка проблеми. Серед науковців-юристів немає єдиної думки щодо місця організації та здійснення примусового виконання рішень в системі права. Загалом позиції науковців можна згрупувати таким чином: 1) виконавчий процес є утворенням (підгалуззю) іншої галузі права (зокрема адміністративного права) (Р.С. Калінін, Я.П. Горбунова); 2) виконавче провадження не належить до якоїсь конкретної галузі, має міжгалузеву природу (Л.А. Остафійчук); 3) виконавчий процес (виконавче право тощо – назви подаються різні) є самостійною галуззю права (О.М. Науменко, О.О. Чумак, С.В. Щербак). Враховуючи актуальність ефективного примусового виконання рішень (адже цей механізм забезпечує фактичне відновлення прав фізичних, юридичних осіб, інших суб'єктів правовідносин), нагальним є дослідження правового регулювання відповідної сфери суспільних відносин. Тож у межах цієї наукової статті матиме місце наукова розвідка положення норм права, які регулюють організацію та здійснення примусового виконання рішень, в системі права України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження наведеної тематики знайшли прояв у наукових працях В.В. Яркова, Р.С. Калініна, Я.П. Горбунової, С.В. Щербак та інших вчених-юристів. Проте вважати цю тему науково вичерпаною було б передчасно, адже юридична наука та практика бурхливо розвиваються, що зумовлює потребу нових осмислень навіть тих юридичних явищ і процесів, що вже були предметами наукових розвідок.

Мета статті – визначити місце норм права, які регулюють організацію та здійснення примусового виконання рішень в Україні, в структурі системи права України.

Виклад основного матеріалу. Р.С. Калінін зазначає, що виконавче провадження є підгалуззю адміністративного права, є адміністративно-процедурним за своєю суттю, спрямованим на примусову реалізацію охоронно-відновлювальної функції з боку суб'єкта владних повноважень – державного виконавця, щодо примусового виконання виконавчих документів згідно з законом. Виконавче провадження має однакові з адміністративним правом предмет, методи, способи правового регулювання, а вирізняється виключно специфічною метою в межах остан-

ніх – спрямованістю на примусове виконання відповідних виконавчих документів [1, с. 75–76]. Однак з такими висновками неможливо погодитись. По-перше, наразі примусове виконання рішень можуть провадити і приватні виконавці. По-друге, примусове виконання рішень є не особливістю виконавчого процесу, а його суттю. По-третє, на думку Р.С. Калініна, предмет виконавчого провадження тотожний предмету адміністративного права України – управлінській частині [1, с. 74]. Але за примусового виконання рішень мають місце різні правовідносини, і не всім з них притаманний управлінський складник. Наприклад, взаємодія виконавця зі зберігачем майна, оператором електронного торговельного майданчика, деякими іншими суб'єктами виконавчого процесу носить договірну основу. По-четверте, як вважає Р.С. Калінін, основним типом регулювання виконавчого провадження є спеціальний дозвіл (або звільнення від заборони), притаманний адміністративному праву України, який означає, що заборонено все, крім прямо дозволеного відповідними нормативно-правовими актами України [1, с. 74]. Безперечно, застосування даного типу правового регулювання зустрічається у виконавчому процесі, особливо за умови регулювання діяльності суб'єктів владних повноважень (зокрема виконавців). Проте було б передчасно стверджувати, що це єдиний тип правового регулювання, який має місце у разі примусового виконання рішень. Наприклад, зберігання ювелірних та інших побутових виробів із золота, срібла, платини і металів платинової групи, дорогоцінного каміння і перлів, а також лому й окремих частин таких виробів, виявлених під час опису, на які накладено арешт, здійснюється банками на підставі укладених між ними й органами ДВС / приватними виконавцями договорів (ст. 56 Закону України «Про виконавче провадження»). Хоча виконавець зобов'язаний (тут виявляється імперативний метод правового регулювання) не пізніше наступного робочого дня передати на зберігання до банку наведені предмети, виявлені під час опису, на які накладено арешт, але жоден нормативно-правовий акт не містить обов'язку виконавця / органа ДВС, банку укласти договори зберігання відповідних цінностей. Такі угоди укладаються за вільним волевиявленням їхніх сторін (прослідковується

диспозитивний метод правового регулювання). Я.П. Горбунова зазначає, що в цілому варто підтримати думку про необхідність формування виконавчого права як самостійної галузі, однак вважає, що виокремлення його зі змісту адміністративного права – завдання майбутнього [2, с. 33]. Як зазначає вчена, виконавче право, яке формується, на нинішньому етапі свого розвитку якраз і представляє собою інститут галузевого характеру, а отже, має включатися до Особливої частини адміністративного права як підгалузь [2, с. 35]. Проте, враховуючи аргументи, наведені вище, неможливо стверджувати, що виконавче право (оперуючи категорією, яку використовує автор-юрист) є інститутом галузевого характеру. Я.П. Горбунова, посилаючись на праці Ю.М. Старілова, резюмує, що проведений аналіз ознак виконавчої влади можна віднести і до виконавчого права (вчена наводить відповідні аргументи), він показує прямий зв'язок виконавчої діяльності з виконавчою владою, яка своєю чергою регулюється нормами адміністративного права. Отже, можна стверджувати, що виконавче право сьогодні цілком логічно розглядати як підгалузь адміністративного права [2, с. 36–37]. Однак, враховуючи норми українського законодавства, основний суттєвий аргумент на користь віднесення виконавчого права до адміністративного як підгалузі останнього, який (тобто аргумент) зводиться до кореляції виконавчої діяльності та виконавчої влади, не є переконливим. Адже згідно зі ст. 1 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» примусове виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб) покладається на органи ДВС та у визначених Законом України «Про виконавче провадження» випадках – на приватних виконавців. А приватні виконавці не є посадовими особами органів виконавчої влади. Вони взагалі не є посадовими особами будь-якого органа влади, а є суб'єктами незалежної професійної діяльності.

Л.А. Остафійчук зазначає, що основна мета виконавчого провадження – це виконання судових рішень та рішень інших юрисдикційних органів як невід'ємний елемент загально-го механізму захисту прав і законних інтересів суб'єктів права, в якому допускається можливість дозволу процесуальної автономії в деяких

питаннях, не відносячи виконавче провадження до якоїсь конкретної галузі права, що вказує на міжгалузевий характер природи виконавчого провадження [3, с. 121]. Але в такому разі залишається відкритим питання саме про міжгалузевий характер природи виконавчого провадження (зокрема в чому ж полягає міжгалузевість та про стик яких саме галузей права йдеться в контексті виконавчого провадження).

На думку О.М. Науменко, наразі є всі підстави стверджувати, що у системі права України формується окрема галузь – виконавче право. З огляду на те, що формування кола суспільних відносин, які мають регулюватися ним, повинно здійснюватися за наявності того «оригінального», непритаманного будь-якій іншій галузі права «ядра», котре утворюють, власне, виконавчі відносини, а також за умови включення до нього інших, пов'язаних з ними, відносин (господарських процесуальних, цивільних процесуальних, адміністративних, адміністративних процесуальних тощо) – все це підпадає під особливості предмета саме комплексної галузі права, тож доходимо висновку, що перед нами – комплексна галузь права [4, с. 84]. Погоджуємося з тим, що в основу галузі права покладаються, зокрема, відповідні правовідносини, що не притаманні іншим галузям права. Але в наведеній думці О.М. Науменко не йдеться про метод правового регулювання як один із критеріїв диференціації галузі права, а акцентована увага саме на предметі. В юридичній літературі в контексті розгрупування норм права по галузях найчастіше йдеться, що галузь права складає система норм права, об'єднаних за різними критеріями в інститути права, що спрямовані на регулювання певної однорідної сфери суспільних відносин. Галузь права характеризується наявністю власного предмета та методу правового регулювання [5, с. 45]; галузь права є порівняно самостійною сукупністю норм права, що регулює якісно однорідну сферу (рід) суспільних відносин, має властивий лише їй режим правового регулювання (тобто предмет, мету, способи, тип правового регулювання) і є підсистемою системи права [6, с. 304].

Варто зазначити, що О.М. Науменко вказує на комплексність виконавчого права як галузі права. Один з аргументів для обґрунтування такої комплексності вказує на включення до «ядра»

правовідносин у виконавчому праві інших, пов'язаних з ними, відносин (господарських процесуальних, цивільних процесуальних, адміністративних, адміністративних процесуальних тощо) [4, с. 84]. І справді, як було наведено вище, загальний предмет регулювання норм права в контексті виконання судових рішень можна визначити як організацію та здійснення примусового виконання рішень. Правовідносини, що мають місце під час організації та здійснення примусового виконання рішень, дуже різноманітні за суб'єктами таких правовідносин, за їхнім складом. У контексті змісту таких правовідносин для них характерні процесуальна поліаспектність (власне, виконавчий процес, суміжні процесуальні діяльності – вирішення судом питань, пов'язаних з виконавчим процесом, тощо) та матеріальна поліаспектність (організація і правовий статус органів й осіб, що здійснюють примусове виконання рішень, правова основа їхньої взаємодії з різними суб'єктами, які, не будучи зацікавленими в результатах примусового виконання рішень, сприяють цьому, тощо). Наведене свідчить про комплексність предмета правового регулювання в межах організації та здійснення примусового виконання рішень.

На думку С.В. Щербак, виконавчий процес – це відокремлена, порівняно замкнена підсистема правового регулювання, здатна існувати самостійно (галузь права), що відрізняється від інших процесуальних галузей специфікою виконавчих процесуальних норм, які покликані упорядковувати не лише матеріальні, а й процесуальні норми інших галузей права. В сучасній правовій системі не кожна матеріальна галузь права забезпечена власними процесуальними нормами, у зв'язку з чим трапляються ситуації, коли матеріальна норма права не реалізується взагалі або реалізується неналежним чином. І навпаки, на прикладі виконавчого процесу видно, що не кожна процесуальна галузь має відповідну їй галузь матеріального права [7, с. 33]. Вчена-юрист влучно назвала процесуальність характеристикою виконавчого процесу як галузі права. Дійсно, виконавчий процес (як діяльність) є видом юрисдикційної діяльності, отже, норми права, які її визначають, логічно б вважати процесуальними, а їхню сукупність (за наявності інших ознак галузі права) – процесуальною галуззю. Але

в сфері організації та здійснення примусового виконання рішень йдеться не лише про правове регулювання здійснення примусового виконання рішень (власне, виконавчий процес), а й про його організацію. Тобто про комплекс процесуальних і матеріальних норм права. В цьому контексті, як справедливо зазначає В.В. Ярков, цивільне виконавче право (вчений використовує саме таку назву галузі) належить до числа комплексних галузей права, що об'єднує в собі норми найрізноманітнішої галузевої належності: як матеріально-правові, так й організаційні, і процедурно-процесуальні [8, с. 58].

На думку В.В. Яркової, на даний час має місце поступовий процес формування нової галузі права, яка відповідає виконавчому законодавству, – цивільного виконавчого права нарівні з кримінальним виконавчим правом або виконавчим правом [8, с. 56]. Науковець уточнює, що варто говорити саме про цивільне виконавче право через низку причин, одна з яких називає цей термін більш точним, оскільки ним окреслюється різниця між цивільним виконавчим та кримінально-виконавчим правом. При використанні терміна «виконавче право» нівелюються відмінності між цивільним та кримінальним виконавчим правом [8, с. 57]. Вчений-юрист відзначив кореспондування галузі законодавства і галузі права. Проте така кореспонденція не є обов'язковою. Галузі законодавства не завжди збігаються з галузями права [6, с. 322]. Отже, вести мову саме про «цивільне виконавче право» не зовсім коректно. Адже примусовому виконанню можуть підлягати рішення, ухвалені не лише в цивілістичних процесах, а й в адміністративному (наприклад, рішення адміністративних судів). Щодо відокремлення організації та здійснення примусового виконання рішень від кримінально-виконавчого права, то варто зазначити таке. Кримінально-виконавче право є сукупністю забезпечених силою державного примусу загальнообов'язкових норм, що регламентують діяльність органів та установ виконання покарань, визначають порядок виконання й умови відбування покарань, регулюють правовідносини, які виникають у сфері виконання покарань [9, с. 6]. Говорячи про організацію та здійснення примусового виконання рішень і кримінально-виконавче право, варто звернути увагу на значні відмінності у правовідносинах,

що становлять предмет правового регулювання, проте не можна залишити поза увагою те, що рішення про конфіскацію майна у кримінальному провадженні підлягає примусовому виконанню органами ДВС. При цьому процедура примусового виконання такого рішення передбачена Законом України «Про виконавче провадження» (деталізована в Інструкції з організації примусового виконання рішень). Окремі приписи щодо наведеного містять і Кримінально-виконавчий кодекс України (ст. ст. 12, 48, 49). Зазначене вище також вказує на комплексність галузі організації та здійснення примусового виконання рішень (виконавчого законодавства). Але тут доцільно звернути увагу, що наведене характеризує як комплексний і предмет правового регулювання в межах організації та здійснення примусового виконання рішень. Адже, з одного боку, при виконанні рішення про конфіскацію майна у кримінальному провадженні мова йде про виконавчий процес і відповідні правовідносини (враховуючи, що згідно з законом примусове виконання таких рішень покладено на органи ДВС), а з іншого боку, правовідносини, що виникають у сфері виконання покарань (конфіскація майна є одним із видів покарань, що можуть бути застосовані до осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, – див. ст. ст. 51, 59 Кримінального кодексу України), є предметом кримінально-виконавчого права. С.В. Щербак зазначає: коли йдеться про виконавчий процес як галузь права, слід визнати, що його норми разом із процесуальними містять і деякі норми матеріального права, що не спростовує процесуального характеру діяльності державного виконавця [7, с. 33]. Таким чином, не заперечуючи матеріального складника у виконавчому процесі, С.В. Щербак підкреслює процесуальність вказаної галузі права, тож акцент зроблено саме на здійсненні примусового виконання рішень, а організації наведеного приділяється менше уваги / чи взагалі вона виноситься за межі відповідної галузі.

Отже, організація та здійснення примусового виконання рішень мають розглядатися в цільовій та функціональній єдності. Це пов'язано з тим, що архітектура структури, на яку покладатиметься примусове виконання рішень, не позиціонується сама по собі, вона будується саме для примусового виконання рішень (для цього

визначаються органи та особи, уповноважені на примусове виконання рішень) і саме в цьому процесі реалізує своє завдання і повноваження. Здійснення примусового виконання рішень проводиться за допомогою відповідних суб'єктів, провідну роль в цьому відіграють якраз органи та особи, уповноважені на примусове виконання рішень. Таким чином, доцільно розглядати організацію та здійснення примусового виконання рішень у цільовій і функціональній єдності, а правовідносини, що складаються у сфері організації та здійснення примусового виконання рішень, – як предмет виконавчого права. Отже, можна констатувати, що виконавче право має комплексний предмет правового регулювання – правовідносини у сфері організації та здійснення примусового виконання рішень.

Критерії розмежування галузей права належать до спірних питань юридичної науки. Проте більшість дослідників сходиться на тому, що в основі поділу права на галузі лежать предмет і метод правового регулювання [10, с. 218–219]. З позицій правової науки для виокремлення будь-якої сукупності норм у самостійну галузь права в теорії права існують певні критерії, якими виступають предмет і метод правового регулювання. За відсутності одного з названих критеріїв за загальним правилом немає і самостійної галузі права [11, с. 27–28].

Є.О. Харитонов та О.І. Харитонova, Н.Ю. Голубева, досліджуючи сферу цивільного процесуального права, зазначають, що метод цивільного процесуального права – це сукупність юридичних способів і засобів впливу цивільних процесуальних норм на відносини, що виникають у зв'язку з розглядом і вирішенням цивільних справ судами [12, с. 15]. За аналогією метод правового регулювання правовідносин у сфері організації та здійснення примусового виконання рішень можна визначити як сукупність юридичних способів і засобів впливу правових норм, що містяться в законодавстві, яким регулюється організація та здійснення примусового виконання рішень, таких правовідносин.

В юридичній науковій літературі поширеним є постулат, що методом виконавчого процесу є принцип санкціонованого примусу (див. праці С.Я. Фурси, С.В. Щербак). С.Я. Фурса та С.В. Щербак зазначають, що принцип санкціонування державою дій, спрямованих на

порушення прав боржника на недоторканність його житла, права власності тощо, є визначальним. Звідси випливає загальна назва методу правового регулювання виконавчих правовідносин, а саме «санкціонований примус» [13, с. 30–31]. Однак порушення прав боржника не є метою дій, що вчиняються у виконавчому провадженні, такі порушення мають законні підстави (передбачені нормами права, що регулюють виконавчий процес, або передбачені судовим рішенням, наприклад, ухвалою суду про примусове проникнення до житла чи іншого володіння боржника-фізичної особи (ст. 439 ЦПК України)). На думку С.В. Щербак, метод правового регулювання виконавчих правовідносин – це санкціонований примус, що полягає в обов'язку державного виконавця вчиняти лише санкціоновані державою виконавчі дії у визначеному законом порядку [14, с. 4]. П.В. Макушев з цього приводу зазначає, що санкціонований примус здійснюється тільки державними органами, тобто санкціонується судовою владою від імені держави, а здійснюється примус державним виконавцем [15, с. 73]. Наведене твердження, дійсно, справедливе в контексті діяльності виконавця. Проте здається передчасним пов'язування методу правового регулювання виконавчих правовідносин лише з діяльністю виконавців, адже у правовідносинах, які складаються в разі примусового виконання рішень, є й інші учасники, суб'єкти, і такі правовідносини складні та комплексні. Крім того, пов'язування санкціонованого примусу судовою владою від імені держави в контексті з примусовим виконанням рішення також здається передчасним, адже примусовому виконанню можуть підлягати не лише судові рішення (аспект ухвалення судового рішення, яке в подальшому підлягатиме примусовому виконанню), а й рішення інших органів (посадових осіб), далеко не всі з яких є суб'єктами владних повноважень (наприклад, посвідчення комісій по трудових спорах підлягають примусовому виконанню, але такі комісії не є суб'єктами владних повноважень). Про санкціонування судовою владою примусу, що в подальшому буде здійснений виконавцем, може йти мова радше, коли суд санкціонує вчинення виконавчих дій, які виконавець має право вчиняти тільки за наявності такої санкції

(наприклад, примусове проникнення до житла чи іншого володіння боржника-фізичної особи).

Дійсно, в організації та здійсненні примусового виконання рішень метод примусу застосовується досить широко. Це стає можливим завдяки великому спектру повноважень виконавців, які вони можуть реалізовувати для забезпечення примусового виконання рішень (див. ст. 18 Закону України «Про виконавче провадження»), достатній кількості зобов'язуваних норм щодо поведінки сторін виконавчого провадження (див. ст. 19 Закону України «Про виконавче провадження»), наявності у виконавців повноважень притягувати до відповідальності осіб за невиконання рішення, що зобов'язує боржника вчинити певні дії, та рішення про поновлення на роботі (див. ст. 75 Закону України «Про виконавче провадження»), наявності юридичної відповідальності за невиконання законних вимог виконавця та процедури примусового виконання, передбаченої Законом України «Про виконавче провадження» (ст. 76 Закону України «Про виконавче провадження», ст. 188-13 КУпАП). А.В. П'ятницький виокремлює примус з-поміж загальноправових методів, що переважно використовуються під час реалізації заходів примусового виконання судових рішень (серед інших методів науковець виділяє метод переконання, метод заохочення, встановлення заборон). Вчений узагальнює, що адміністративний примус як метод реалізації заходів виконавчого провадження щодо примусового виконання судових рішень передбачає можливість впливу виконавця (в межах, установлених законодавством) на інших учасників виконавчого провадження з метою належного виконання судового рішення. Однак варто зазначити, що хоч метод примусу активно використовується державними і приватними виконавцями, законодавець досить розмито визначив межі такого впливу, зокрема мова йде про психологічний вплив [16, с. 166–167]. Досить суперечливим є останній висновок А.В. П'ятницького, адже завдання, права та обов'язки державних і приватних виконавців визначені законодавством досить чітко, отже, і примус вони можуть використовувати в межах своєї компетенції та для виконання завдання, що перед ними стоїть. Цікаве узагальнення щодо державного примусу у виконавчому провадженні зробив П.В. Маку-

шев. Науковець зазначає, що виконання рішень є метою, на досягнення якої спрямований весь виконавчий процес, а примусове виконання рішень є методом використання державного примусу у визначених законодавством формах для досягнення цієї мети [17, с. 21]. На думку Л.В. Крупної, методи примусового виконання забезпечують вплив на сторони виконавчого провадження, метою якого є вирішення організаційних питань та створення умов для повного і своєчасного виконання рішення [18, с. 302]. Проте варто зауважити, що методи примусового виконання чинять вплив не лише на сторони виконавчого провадження, а можуть застосовуватись й до інших суб'єктів виконавчого процесу. Наприклад, диспозиція норми права, викладеної в ч. 1 ст. 76 Закону України «Про виконавче провадження», відповідальність за невиконання законних вимог виконавця та порушення процедури, передбаченої вказаним законом України, покладає на «винних осіб», що, враховуючи зміст наведеної норми права, може передбачати відповідальність не лише сторін, а й інших суб'єктів виконавчого процесу (наприклад, за неподання звітів про відрахування із заробітної плати та інших доходів боржника відповідальність можуть нести підприємства, установи, організації, фізичні особи, фізичні особи-підприємці, адже приписи ст. 69 Закону України «Про виконавче провадження» покладають на них обов'язок надсилати виконавцю звіти про такі відрахування).

В.Ф. Кузнєцов зазначає, що виконавче провадження має переважно публічно-правовий характер, регулювання поведінки його учасників здійснюється здебільшого шляхом припису. Дозвільні начала у виконавчому провадженні характерні в невеликих межах для боржника (наприклад, право боржника вказати на ті види майна або предмети, на які слід насамперед звернути стягнення) і більшою мірою – для стягувача, який самостійно вирішує питання про звернення виконавчого документа до виконання, відмови від виконання тощо [19, с. 15–16]. Не применшуючи значення примусу як елементу публічно-правового начала в організації та здійсненні примусового виконання рішень, варто звернути увагу, що і диспозитивність властива регулюванню правовідносин у вказаній сфері. В аспекті диспозитивності за при-

мусового виконання рішень В.В. Ярков вказує на те, що її вияв у нормах цивільного виконавчого права пояснюється впливом нормативних положень цивільного права, а також цивільного й арбітражного процесуального права. Науковець зазначає, що порушення виконавчого провадження визначається волею самого стягувача, який має право самостійно вирішувати питання про можливість пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання; про можливість укладення мирової угоди (під контролем відповідного суду), що також залежить від волі сторін; стягувач має право на будь-якому етапі виконавчого провадження відмовитись від виконання, у зв'язку з чим йому за його заявою буде повернуто виконавчий документ, або має право відмовитися від стягнення, після чого виконавче провадження буде припинено. Вчений наводить аспект диспозитивності і стосовно боржника – боржник має право вказати ті види майна або предмети, на які слід насамперед звернути стягнення [8, с. 64]. Варто погодитись з такими висновками, особливо враховуючи те, що норми українського законодавства містять схожі приписи. Зв'язок виконавчого процесу та цивільного права відзначив у своєму дослідженні й М.Ю. Челишев. Науковець резюмував, що безпосередньо у виконавчому провадженні використовуються не лише, власне, процесуальні прийоми та засоби (суть публічні), а й засоби, запозичені у цивільному праві. Серед таких цивільно-правових інструментів, залежно від їхніх цивільно-правових характеристик (їхньої цивілістичної суті), варто виділити: правосуб'єктні цивільно-правові інструменти (представництво тощо); угодові, зокрема договірні, інструменти (торги тощо); речово-правові інструменти; цивільно-правову відповідальність, що застосовується у сфері виконавчого провадження [20, с. 30]. Вчений, на нашу думку, вдало систематизував напрями використання у виконавчому процесі цивільно-правових інструментів. Безумовно, диспозитивні аспекти досить широко представлені у здійсненні примусового виконання рішень. Тут йде мова про можливість вільного волевиявлення особи, зазначеної як стягувача у виконавчому документі, на пред'явлення виконавчого документа до виконання; вільного волевиявлення стягувача щодо відмови

від примусового виконання судового рішення (хоча така відмова має санкціонуватися судом, проте сутнісно пов'язана саме з волею і волевиявленням стягувача); щодо повернення йому виконавчого документа; щодо відмови від одержання предметів, вилучених у боржника під час виконання рішення про їхню передачу; щодо залишення за собою нереалізованого на третіх електронних торгах майна (крім майна, конфіскованого за рішенням суду); щодо можливості боржника запропонувати види майна чи предмети, які необхідно реалізувати першочергово; щодо взаємодії деяких суб'єктів виконавчого процесу на договірній основі (так, згідно з законом зберігання ювелірних та інших побутових виробів із золота, срібла, платини і металів платинової групи, дорогоцінного каміння і перлів, а також лому й окремих частин таких виробів, виявлених під час опису, на які накладено арешт, здійснюється банками, але банки не зобов'язані укладати відповідні договори з органами ДВС / приватними виконавцями. Такі договори укладаються, враховуючи вільне волевиявлення обох сторін). Наявна диспозитивність і у сфері організації примусового виконання рішень. Наприклад, навіть маючи владні повноваження, приватний виконавець не є ані органом державної влади, ані її посадовою особою. Він є суб'єктом незалежної професійної діяльності (ч. 2 ст. 16 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів»), сам вирішує, чи мати йому помічника (ст. 28 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів»).

Таким чином, правове регулювання правовідносин у сфері організації та здійснення примусового виконання рішень ґрунтується як на імперативних (аспект примусу), так і на диспозитивних (аспект вільного волевиявлення) началах. В цьому контексті, як обґрунтовано зазначає В.В. Ярков, методологія правового регулювання в цивільному виконавчому праві походить від галузей права, в яких перебувають її нормативні витoki, а саме права приватного і публічного. Тому в цій галузі права можна вести мову про поєднання й одночасності елементів імперативного (владних приписів) характеру з диспозитивним (дозвільним)

началом. Одночасне поєднання в методі правового регулювання цивільного виконавчого права публічно-правових та приватноправових начал пояснюється його правовою природою [8, с. 59]. І дійсно, правовідносини, що виникають при організації та здійсненні примусового виконання рішень, мають і публічно-правові, і приватноправові начала. Отже, і правове регулювання таких правовідносин здійснюється через поєднання імперативного та диспозитивного методів правового регулювання. О.Ф. Скакун ці методи відносить до основних, вказуючи, що за імперативного методу юридичні веління надходять «згори», від владних державних органів; домінуюче місце посідають владно-імперативні приписи; відхилитися від передбаченою нормою моделі поведінки не уявляється можливим, перевага надається обов'язкам; а диспозитивний метод передбачає, що юридичні веління надходять переважно «знизу», від самих суб'єктів правового регулювання, котрі самостійно і на власний розсуд здійснюють вибір правових засобів; в юридичних нормах «згори» лише у загальних рисах окреслюються межі поведінки, що дає можливість суб'єктам автономно, за згодою сторін, реалізувати свої права й обов'язки, перевага надається дозволам [6, с. 261]. Таким чином, можна узагальнити, що правове регулювання правовідносин у сфері організації та здійснення примусового виконання рішень здійснюється як імперативним, так і диспозитивним методом правового регулювання. Це пов'язано з тим, що вказані правовідносини мають як публічно-правові, так і приватноправові основи. Отже, не лише правовідносини у сфері організації та здійснення примусового виконання рішень є комплексними, а і метод їхнього правового регулювання.

Висновки. Тож, ознайомившись з вищенаведеним, можна дійти висновку, що правові норми, якими регулюється організація та здійснення примусового виконання рішень, формують комплексну галузь вітчизняної системи права. Комплексність цієї галузі права пов'язана з комплексністю предмета та методу правового регулювання в межах наведеної галузі. Цю галузь права пропонується назвати «Виконавче право України». В юридичній науці існує думка, що галузі права за субординацією в правовому регулюванні поділяються на галузі матері-

ального права та галузі процесуального права. Поділ галузей права на матеріальні та процесуальні залежить від того, які норми права в них переважають (матеріальні чи процесуальні) [6, с. 305–306]. Виконавче право України містить як матеріальні норми права (їх більше у блоці

правовідносин щодо організації примусового виконання рішень), так і процесуальні норми права (вони переважають у блоці правовідносин щодо здійснення примусового виконання рішень). Наведене також свідчить про комплексність галузі виконавчого права України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Калінін Р.С. Про місце виконавчого провадження у системі права України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2014. № 9-1. С. 73–76.
2. Горбунова Я.П. Предпосылки развития и сущность концепции исполнительного права в Российской Федерации. *Journal of scientific research publications*. 2013. № 1. С. 31–48.
3. Остафійчук Л.А. Природа виконавчого провадження. *Міжгалузеві диспути: динаміка та розвиток сучасних наукових досліджень* : матеріали міжнар. наук. конф. Т. 2. 10 липня 2020 р. Вінниця, 2020. С. 117–122.
4. Науменко О.М. Судова концепція виконавчого провадження: критичний аналіз. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. № 3 (97). С. 81–85.
5. Мала енциклопедія теорії держави і права / за заг. ред. Ю.Л. Бошицького. Київ : Видавництво Європейського університету, 2010. 368 с.
6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник. 4-те видання, допов. і перероб. Київ : Алерта, 2013. 524 с.
7. Щербак С.В. Виконавчий процес в Україні: правова природа. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2013. № 2 (9). С. 30–34.
8. Ярков В.В. Развитие гражданского исполнительного права России: краткий очерк. *Університетські наукові записки*. 2006. № 1 (17). С. 51–70.
9. Кримінально-виконавче право : підручник / В.В. Голіна та ін. ; за ред. В.В. Голіної, А.Х. Степанюка. Харків : Право, 2011. 328 с.
10. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права. Елементарний курс. Видання третє. Харків : Одіссей, 2012. 432 с.
11. Фурса С.Я., Щербак С.В. Виконавче провадження в Україні : навчальний посібник. Київ : Атіка, 2002. 480 с.
12. Цивільний процес України : підручник / за ред. Є.О. Харитонов, О.І. Харитонов, Н.Ю. Голубевої. Київ : Істина, 2011. 536 с.
13. Фурса С.Я., Щербак С.В. Виконавче провадження в Україні : навчальний посібник. Київ : Атіка, 2002. 480 с.
14. Щербак С.В. Адміністративно-правове регулювання виконавчого провадження в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право». Київ, 2002. 16 с.
15. Макушев П.В. Характеристика та значення спеціальних принципів виконавчого провадження в діяльності державної виконавчої служби. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2012. Вип. 3. С. 69–76.
16. П'ятницький А.В. Адміністративно-правове забезпечення реалізації заходів примусового виконання судових рішень в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Суми, 2018. 225 с.
17. Макушев П.В. Державна виконавча служба в Україні: адміністративно-правове дослідження : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Запоріжжя : Запорізький національний університет Міністерства освіти і науки України, 2017. 34 с.
18. Крупнова Л.В. Система виконавчого провадження в Україні: теоретико-правові та праксеологічні аспекти : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2018. 455 с.
19. Кузнецов В.Ф. Система исполнительного производства (вопросы теории и практики) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс». Екатеринбург, 2004. 42 с.
20. Чельшев М.Ю. Система межотраслевых связей гражданского права: цивилистическое исследование : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право». Москва, 2009. 40 с.